

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Problém poznání v pojetí Davida Huma

Lucie Kadlecová

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Problém poznání v pojetí Davida Huma

Lucie Kadlecová

Vedoucí práce:

Mgr. Jitka Paitlová, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

Obsah

Úvod.....	1
1. JOHN LOCKE.....	3
1.1. Ideje	3
1.2. Vrozené ideje	5
1.3. Jednoduché a složité ideje.....	7
1.4. Lockovy teze a jejich vliv na Davida Huma	9
2. DAVID HUME	11
2.1. Imprese, ideje a jejich původ.....	12
2.2. Rozlišení impresí.....	14
2.3. Rozlišení idejí a zákony asociace.....	15
2.4. Idea příčiny a účinku	18
2.5. Humův skepticismus	21
2.6. Humovy epistemologické teze.....	23
3. IMMANUEL KANT	26
3.1. Kopernikánský obrat.....	28
3.2. Hranice našeho poznání.....	29
3.3. Apriorní formy.....	31
3.4. Kauzalita.....	32
Závěr	34
Resumé	37
Seznam literatury.....	38

Úvod

Cílem mé bakalářské práce je analyzovat epistemologické úvahy novověkého filosofa Davida Huma v kontextu koncepcí Johna Locka a Immanuela Kanta. Proto je práce rozdělena do tří hlavních kapitol, přičemž nejobsáhlejší je právě prostřední kapitola o Davidovi Humovi, který je pro moji práci ohniskem pozornosti. V práci využívám zejména metodu rozboru a interpretace primárních textů, dále se uchyluji ke komparaci specifických aspektů epistemologických koncepcí jednotlivých filosofů, a to vše s přihlédnutím k sekundární literatuře.

První část práce se věnuje Johnu Lockovi, z jehož myšlenek později David Hume vycházel. Východiskem pro tuto část bude Lockovo stěžejní dílo *Esej o lidském rozumu*, kde se Locke zabývá zejména problémem možnosti poznání podstaty věcí. Klade si za cíl zjistit odpovědi na otázky: Jak se ustanovuje poznání? Jakým stupněm jistoty se může vyznačovat? V první řadě představím Lockovo pojetí idejí, co pod pojmem idea myslí a jak se idea vyznačuje. Následovat bude kapitola o vrozených idejí, ve kterých Locke reaguje na svého předchůdce Reného Descarta a jeho racionalistickou teorii poznání. Locke vrozené ideje odmítá a naopak v rámci svého empirismu rozlišuje ideje jednoduché a složité, které jsou základem našeho veškerého poznání. Souvisí s nimi naše vnější smyslové a vnitřní vnímání světa. Společně se smyslovým vnímáním budou představeny činnosti naší mysli, které vytvářejí složité ideje, a ty se dále rozdělují podle vztahů, které Locke objevil. Nakonec se zaměřím na to, jak Locke inspiroval Davida Huma, díky němuž zaznamenal empirismus další rozvoj.

Jak již bylo řečeno, největší prostor v mé práci zaujímá epistemologická koncepce Davida Huma. Největšímu ohlasu se dostalo jeho filosofii, která navazovala na empirismus Johna Locka, jehož teorii znatelně přepracoval. Za jeho nejvýznamnější dílo je považován spis *Zkoumání lidského rozumu*, o který se bude opírat větší část mé práce. Vedle toho budu hojně čerpat i z jeho *Pojednání o lidské přirozenosti*, které se nedávno dočkalo českého překladu. Nejdříve začlením Huma do dobového kontextu, především naznačím jeho postoj k dalšímu empiristovi, Georgovi Berkeleymu. Poté se budu věnovat pouze Humově empiristické teorii impresí, idejí a jejich původu. Zde Hume vychází jednak právě z Locka a zároveň přebírá některé poznatky i od Berkeleyho. Dalším důležitým bodem bude rozlišení impresí na smyslové vnímání a imprese reflexe. Na základě toho pak prozkoumám i rozlišení idejí, s nimiž souvisí zákon asociace. Ideje podle Huma rozlišujeme také na dva druhy, a to paměť a

obraznost. Vlastnosti, jimiž je naše mysl vedena od jedné ideje ke druhé, jsou tři: podobnost, soumeznost v čase či místě a příčina a účinek. Tím se dostanu k Humovu velkému tématu: kauzalitě neboli ideji příčiny a účinku. Zde Hume dokáže, že příčina a účinek nejsou apriorním vztahem, nýbrž že jsou to aposteriorní jevy založené výhradně na zkušenosti. Nakonec se zastavím u otázky Humova skepticismu, který vyplývá z předchozího, neboť právě díky našemu zvyku a zkušenosti nejsme schopni poznávat svět takový, jaký doopravdy je, ale pouze tak, jak ho zakouší naše smysly. V poslední fázi shrnu a zhodnotím veškeré již probrané Humovy teze a teorie. Z některých totiž vycházel Immanuel Kant, o čemž pojednám v poslední kapitole.

Immanuel Kant byl německým filosofem 18. století, který se pokoušel překonat dva hlavní proudy předchozí doby: racionalismus a empirismus. Při tomto pokusu se zasloužil o tzv. kopernikánský obrat v teorii poznání, který provedl ve svém díle *Kritika čistého rozumu* a hlavní myšlenky tohoto díla poté jasněji a srozumitelněji vyložil ve spise *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou* – z obou spisů budu při výkladu Kanta vycházet. Hlavní otázkou v díle *Kritika čistého rozumu* se pro Kanta stává otázka, jak je možná metafyzika, a přitom dodává, že metafyzika dostala největší újmu právě od Davida Huma. To Kanta posléze doslova probudilo z dogmatického spánku. Nejprve tedy porovnáím myšlenky Davida Huma s navazujícími myšlenkami Immanuela Kanta. Posléze přistoupím k tématu kopernikánského obratu, v němž Kant určil, že objekt poznání je určen subjektem, nikoli obráceně, jak se mělo doposud.

Subjektem se pro Kanta stává lidská poznávací mohutnost, která nám neumožňuje poznávat věci tak, jak jsou o sobě, nýbrž je pro ni možné poznávat pouze jevy, které nám jsou dány skrze naše smysly. Tímto se Kant přiklání k empiristické teorii Davida Huma, ale zároveň u něj najdeme i výrazné prvky racionalismu, neboť podmínkou možnosti toho, že můžeme poznávat empirickou skutečnost (jako jevy), jsou apriorní poznávací formy, které jsou čisté, nezávislé na každé zkušenosti, jsou dané a priori, tedy veškerou zkušenost předcházejí. Hranice našeho poznání, tedy poznání možné zkušenosti, proto souvisí s těmito apriorními formami. Pro Kanta jsou apriorními formami čistého nazírání „prostor a čas“, čistého rozvažování „kategorie“ a čistého rozumu „ideje“. Nakonec se zastavím u posledního tématu této práce, jímž je kauzalita v Kantově pojetí. Samozřejmě vyjdu z kauzality Davida Huma a porovnávám jeho koncepci s Kantovou – ačkoli jsou na první pohled rozdílné, lze najít i společné rysy.

1. JOHN LOCKE

Anglický filosof John Locke (1632-1704) je považován za nejdůležitějšího předchůdce osvícenství v oboru teorie poznání, filosofie náboženství, politické filosofie, ekonomie a pedagogiky. Narodil se v roce 1632 ve Wringtonu u Bristolu. Ve svých dvaceti letech začal studovat na Oxfordu filosofii, ale později se přiklonil k lékařství a přírodním vědám. Později přijal nabídku stát se soukromým lékařem hraběte ze Shaftesbury a zároveň vychovatelem jeho syna. Tato vychovatelská praxe dala za vznik jeho prvním spisům např. *Essays on the Law of Nature*, *Essay on Infallibility* nebo *Two Tracts on Government*. V těchto spisech se ukazuje jeho zájem o ekonomiku a je zde vidět jeho konzervativní styl. Ovšem v sedmdesátých letech 17. století se začal více zajímat o teorii poznání. Zde se už neptal po podstatě věcí, ale po možnosti poznávání podstaty věcí.¹ Na toto téma publikoval své dílo *Esej o lidském rozumu*, kde si klade za cíl prozkoumat *původ, jistotu a rozsah lidského poznání*.²

1.1. Ideje

Je to výraz, který podle mého mínění nejlépe slouží k označení všeho toho, co je předmětem intelektu, když člověk myslí, používám je k vyjádření všeho toho, co člověk míní pod výrazy *mentální obraz* (phantasm), *pojmem* (notion), *druh* (species) nebo čehokoli, čím se může mysl zabývat při přemýšlení.³

Dle Locka je takzvaná *chápanost* (understanding) to, co povyšuje člověka nad ostatní vnímající bytosti.⁴ Na první pohled by se proto mohlo zdát, že ústředním tématem jeho práce bude slovo *rozum* v karteziánském smyslu. Opak je ale pravdou a Locke nehledá odpovědi na epistemologické problémy pomocí rozumu, nýbrž ve zkušenosti. Jeho hlavní otázkou v *Eseji o lidském rozumu* je otázka po poznání. Jak již bylo řečeno, jeho záměrem v tomto díle je zkoumat právě původ, jistotu a rozsah lidského poznání. Ačkoli Locke tvrdí, že to, co je v naší mysli, je podmíněno našimi idejemi, staví se

¹ RÖD. *Novověká filosofie II*, s. 33-36.

² LOCKE. *Esej o lidském rozumu*., s. 27.

³ Tamtéž, s. 31.

⁴ Tamtéž, s. 27.

k pojmu idejí odlišně než jeho současníci. Je tedy důležité, si nejdříve ujasnit, co Locke míní pod pojmem *idea*.

Každý člověk, když přemýšlí, oplývá idejemi. Locke rozděluje ideje na hlavní dva typy, a to podle toho, jak se do našeho vědomí dostávají. První zdroj idejí nazývá *objekty smyslového vnímání* (sensation) a druhý jako *činnost naší mysli* (operation). V rámci procesu poznávání jsou prvotní smyslové vjemy, například barva, sladkost, hořkost, měkkost nebo tvrdost, zkrátka vše, co můžeme získat skrze naše smysly (smyslovou zkušenost). Poté, co naše mysl získá tyto prvotní ideje, přichází vlastní uvažování uvnitř nás samých, a to Locke nazývá *reflexí* (reflection). Takovéto ideje jsou získány až později, protože k tomu, aby vznikly, potřebují *pozornost* (attention). Jsou tedy druhotné a konkrétně má Locke na mysli operace jako je: vnímání, myšlení, pochybování, věření, poznávání, chtění a tak podobně.⁵ Z toho je patrné, že veškerý svět kolem nás poznáváme díky těmto dvěma způsobům vnímání. Každý člověk si tyto ideje kombinuje sám, a proto na světě nemůžeme nalézt dva totožně smýšlející lidi. Někteří jsou vybaveni pouze jednoduššími druhy idejí (smyslovými) a tolik o nich nepřemýšlí jako ti, kdo hloubají hluboko ve své mysli.⁶

Ve svém díle *Esej o lidském chápání* věnuje Locke první knihu tématu vrozených představ. Tímto reaguje na svého současníka Reného Descarta, který rozlišuje ideje „jedny vrozené, jiné získané a jiné zas vytvořené mnou samým“ a tvrdí, že každý člověk vstupuje do světa s určitými již vtisknutými idejemi.⁷ Locke se k tomuto názoru vyjadřuje velice kriticky, což bývá považováno i za hlavní důvod jeho práce a celkového bádání. Dalo by se říci, že celá *První kniha* je kritikou Descartova stanoviska ohledně vrozených idejí. Locke se velice podrobně věnoval důvodům, proč je tomu jinak, než jak vypovídá Descartova teorie. Locke si klade stejnou otázku jako Descartes. I on chce rozkrýt nejpůvodnější prameny poznání a poté převést obsahy vědomí na jednodušší prvky. Vybírá si pro to ale zcela jinou cestu, než si zvolil Descartes.⁸ Proto považuji za nutné věnovat se v další podkapitole alespoň zhruba Lockovu vyjádření k této problematice a nastínit, jak se k tomu tento novověký britský myslitel postavil. Díky jeho práci na toto téma je Locke považován za zastánce a jednoho z tvůrců takzvaného novověkého empirismu, který se vymezoval vůči

⁵ Tamtéž, s. 96.

⁶ Tamtéž, s. 98.

⁷ DESCARTES. *Meditace o první filosofii*, s. 38.

⁸ CORETH, SCHÖNDORF. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 115.

racionalismu, jehož zakladatelem byl právě René Descartes. Oba myslitelé si kladli stejné otázky, ovšem odpovědi na ně hledali v jiných metodách.

1.2. Vrozené ideje

V první řadě Locke avizuje, že ačkoliv existuje něco jako všeobecný souhlas s tím, že máme určité vrozené ideje, nikdy nemůžeme nalézt důkaz o tomto předpokladu. Proč by nám totiž Bůh, který nám dal možnost vidět a poznávat věci, vtiskl už před tím, než něco sami poznáme ideu tohoto předmětu? To by však znamenalo, že dítě, které určité věci ještě ani nevidělo a nezažilo, by o nich už mělo určitou představu. Koneckonců i duševně zaostalý člověk by tuto ideu měl, což je bezpochyby nesmysl.⁹ Z toho vyplývá nejznámější argument proti Descartovi, který shrnuje Scruton:

Naopak, argumentuje Locke, mysl narozeného dítěte je nepopsaná tabulka – *tabula rasa* – dokud ji zkušenost nepotiskne idejemi, které jsou nezbytné pro myšlení.¹⁰

Tímto postojem Locke ukazuje, že naše mysl je v první řadě pouze jakýsi *čistý list*, bez předem daného (vrozeného) stavu nějakých představ či idejí. Snaží se to dokázat i na používání rozumu. Říká, že není možné, aby si lidé mysleli, že je třeba používat rozum k tomu, abychom něco objevili. Vždyť kdyby tomu tak bylo, nemuseli bychom rozum používat vůbec, protože by stačil jen jakýsi náznak a hned by se nám vše vybavilo, a to díky našim vrozeným idejím, které by musely být zákonitě uloženy někde v naší mysli.¹¹ Nejvíce znatelné je to na matematických principech. Je logické, že si Locke vybral pro jeden ze svých argumentů tento typ, protože kdyby nějaké vrozené ideje existovaly, museli bychom být všichni matematictí géniové, vzhledem k tomu, že by pouze stačilo mysli otisknout skrze oči obraz a hned bychom si automaticky vybavili pokračování. Dochází tedy k závěru, že smysly nejdříve propouštějí do naší mysli jednotlivé ideje a vybavují zatím prázdný sekretář a mysl se s nimi posléze seznamuje. Následně jsou uloženy v paměti a dostávají jména.¹² Zde je

⁹ LOCKE. *Esej o lidském rozumu*, s. 33-34.

¹⁰ SCRUTON. *Krátké dějiny novověké filozofie*, s. 99.

¹¹ LOCKE. *Esej o lidském rozumu*, s. 37.

¹² Tamtéž, s. 40.

jasné, že se nemůže jednat o ideje vrozené, nýbrž *získané*. Abych tyto argumenty podložila více, budu se nyní věnovat praktickým principům.

Locke totiž odmítá také morální vrozené ideje. Říká, že pokud by něco takového existovalo, museli by se na morálních zásadách lidé shodnout. O tom ovšem žádný všeobecný souhlas neexistuje. Lze se o tom přesvědčit i v dějinách lidstva. Zákony, kterými se řídíme, se do našeho povědomí dostávají jako takové, na kterých se většina společnosti shodne. Otázkou zůstává, pokud by ale byly vrozené, proč se podle nich nechovají i zloději? Je zde zřejmé, že vrozené být nemohou. Jsou uměle vytvořeny, a jak se zdá, pouze většina společnosti se na nich shodne.¹³

Dále se Locke zabývá ideou *Boha*. Sám Locke byl hluboce nábožensky založený člověk. I proto, pokud nějaké ideji lze přisuzovat vlastnost „vrozená“, směřuje Locke k tomuto tématu.¹⁴ Tvrdí, že pokud by nějaká idea mohla být vrozenou, je jí nejlépe hodna právě idea Boha. Píše:

Lze-li si u některé ideje představit, že je vrozená, pak může být idea Boha považována za takovou z mnoha důvodů dřív, než všechny ostatní.¹⁵

Z toho vyplývá, že pokud nelze nalézt dostatečné argumenty pro tuto vrozenou ideu, nedokáže se ani vrozenost jiných idejí. Při bližším prozkoumání tohoto tvrzení ale zjistíme, že idea Boha je v různých částech světa a národů tak rozdílná, že prostě nemůže být vrozená. Vždyť existují národy, které ani nemají tušení o nějakém božstvu, natož o takovém, jaké si představujeme my. Pokud bychom se ovšem s tímto spokojili a uznali ideu Boha za vrozenou, museli bychom připustit, že se jedná o otisk stejně jako například název pro oheň, vodu, vzduch, slunce apod. Protože tyto názvy jsou všude obecně přijímány pod stejnými předměty. Z toho plyne, že idea Boha je jen dalším všeobecně přijímaným pojmem, na kterém se ne všichni shodnou.¹⁶ A protože je naše poznání omezené, Bůh nám rozšířil vědění zjevením. Proto, to co zjevil Bůh, musíme bezpodmínečně předpokládat, neboť je to nepochybně pravdivé. Mezi věděním a vírou nemůžeme nalézt rozpor, protože obojí pochází od Boha.¹⁷

¹³ Tamtéž, s. 52.

¹⁴ CORETH, SCHÖNDORF. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 115.

¹⁵ LOCKE. *Esej o lidském rozumu*, s. 76.

¹⁶ Tamtéž, s. 78-79.

¹⁷ CORETH, SCHÖNDORF. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 124.

Při bedlivém zkoumání tohoto tématu, se Locke nezapomene zastavit ani u pojmu *substance*. Tomu, že by se tento pojem mohl ucházet o primát vrozených idejí, napomáhá fakt, že substanci nemůžeme poznat ani pomocí smyslů ani reflexí. Je to snad znak toho, že je tato idea vrozená? Podle Locka ne. Tuto teorii smetává ze stolu poznatkem, že vlastně substanci nikdo nikdy z nás neviděl a nevíme, co to doopravdy je. Je to jen „nejistý předpoklad čehosi, o čem nevíme, tj. čehosi, o čem nemáme žádnou odlišitelnou pozitivní ideu a co zároveň považujeme za substrát nebo nositele oněch idejí, jež známe.“¹⁸

Z celé této analýzy jasně vyplývá, že nelze dokázat vrozenou ideu Boha ani substance. Proto podle Locka nemůžeme určit za vrozenou ani žádnou jinou ideu, ať už se bude jednat o morální zásady, teoretické nebo praktické. Locke ovšem nechce vrozené vlohy nebo schopnosti popírat, pouze tvrdí, že to při narození nejsou ještě ideje nebo obsahy vědomí, neboť ty je možné získat pouze se zkušeností.¹⁹

1.3. Jednoduché a složité ideje

Tím se již dostávám k *jednoduchým idejím*, které jsou podle Locka přímými odrazy smyslových vjemů. Všechny jednoduché ideje, se kterými naše mysl pracuje, pocházejí ze samotných věcí, a těch má mysl přesně tolik, nakolik jí jsou poskytovány. Jakmile je naše mysl jednou získá, není závislá pouze na pozorování, ale může svou vlastní silou sestavit ideje, které má, v celek.²⁰ Vzhledem k tomu, že všechny jednoduché ideje považuje Locke za abstraktní, vyvstává otázka, jak je možné je považovat za základní ideje? Na toto téma podal námitky například F. Kambartel nebo L. Kruger, a to konkrétně: protože abstrakce vychází z partikulárních komplexních idejí, tj. z idejí např. bílých věcí, nikoli z ideje *bílé* – patří ke zkušenostní základně tyto ideje, a nikoli ty ideje, které Locke nazval jednoduchými.²¹

Z jednoduchých idejí, kdy je naše mysl pasivní a jedná se pouze o jejich přejímání, naše mysl aktivně vytváří *ideje složité* (complex ideas).²² Locke rozlišuje tři základní operace, jimiž naše mysl oplývá:

¹⁸ LOCKE. *Esej o lidském rozumu*, s. 84.

¹⁹ CORETH, SCHÖNDORF. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 116.

²⁰ LOCKE. *Esej o lidském rozumu*, s. 163.

²¹ RÖD. *Novověká filosofie II*, s. 51.

²² LOCKE. *Esej o lidském rozumu*, s. 163.

1. Spojování několika jednoduchých idejí v jednu složenou – *složitě ideje* (complex ideas).
2. Kladení dvou idejí dohromady tak, že jsou umístěny vedle sebe – *ideje vztahů* (ideas of relation).
3. Vyčleňování idejí od všech ostatních idejí, které je v jejich existenci doprovázejí – *abstrakce* (abstraction).²³

Ukazuje se, že jednoduché ideje existují v různých kombinacích spolu sjednoceny, stejnou měrou je i mysl způsobilá uvažovat o různých ideách jako o spolu sjednocených v jednu ideu, a to nejen podle toho, jak jsou sjednoceny ve vnějších objektech, ale i v souladu s tím, jak je samotná mysl pospojovala. Ideje takto vytvořené z různých jednoduchých a v celek sestavených idejí nazývá Locke *složitě*.²⁴

Locke rozdělil složité ideje na tři hlavní kategorie: mody, substance, vztahy. Jako *mody* označuje Locke složité ideje, které v sobě nezahrnují předpoklad, že svou jsoucnost udržují díky sobě samotným, ale uvažuje o nich jako o něčem závislém na substancích. Je to například idea označena slovem „trojúhelník“, „vděčnost“, nebo „vražda“.²⁵ Tyto mody rozdělil do dvou podskupin, a to konkrétně na *jednoduché* a *smíšené mody*, kdy jednoduchými mody označuje pouze variace nebo rozmanité kombinace jednoduché ideje a nedochází přitom k přimíchání jiné ideje. Jedná se hlavně o jednotky, například „tucet“ nebo „třetina kopy“. Smíšenými mody nazývá takové, kdy je v jednom pojmu obsaženo více druhů idejí např. pojem „krása“ – zde se skloubí jistá barva a tvar, jež potom nazýváme slovem krásný.²⁶

Ideje *substancí* jsou takové kombinace jednoduchých idejí, o nichž se má za to, že představují odlišené jednotlivé věci existující o sobě a v nichž je předpokládaná zmatená idea substance, tak jak je, vždy na prvním místě a nejpřednější.²⁷ Idea substance je pro Locka vždy temná a zmatená, ba dokonce jí označuje něco fiktivního, například gigantickou želvu. Zde Locke svůj postoj na první pohled oslabil, neboť ideu substance již jednou popřel, nyní ji však uznává, i když jako sice zmatenou a temnou.²⁸ Vysvětlení tkví v tom, že Lockovo odmítnutí se předtím týkalo substance jako vrozené

²³ Tamtéž, s. 162.

²⁴ Tamtéž, s. 163.

²⁵ Tamtéž, s. 164.

²⁶ Tamtéž, s. 164.

²⁷ Tamtéž, s. 164.

²⁸ RÖD. *Novověká filosofie II*, s. 53.

ideje. A konečně jako *vztahy* označuje Locke ten typ idejí, který spočívá v uvažování o jedné ideji vzhledem k druhé a ve srovnávání jedné ideje s druhou.

Lockovo rozdělení idejí lze znázornit následovně:

Ideje	Jednoduché	Smyslové vnímání (<i>sensation</i>)		
		Vnitřní vnímání (<i>reflection</i>)	+ Pozornost (<i>attention</i>) = Činnost mysli (<i>operation</i>) (tj. vnímání, myšlení, pochybování, věření, poznávání, chtění etc.)	Z činnosti mysli naše mysl vytváří: Složité ideje (<i>complex ideas</i>) = spojování jednoduchých idejí
				Ideje vztahů (<i>ideas of relation</i>) = kladení dvou idejí vedle sebe
				Abstrakce (<i>abstraction</i>) = vyčleňování ostatních idejí
	Složité	Mody		
		Substance		
		Vztahy		

1.4. Lockovy teze a jejich vliv na Davida Huma

Locke započal svoji teorii otázkami po původu poznání a to: Jak se ustanovuje poznání? Jakým stupněm jistoty se může vyznačovat? Zároveň předkládá na protipól k Descartesovi, že žádné vrozené ideje neexistují a naši mysl nazývá „tabula rasa“ (nepopsaný list). Tvrdí, že to co nebylo dříve ve smyslech, nemůže být v rozumu. To je důsledný empirismus. To, co vchází do naší mysli, nazývá pojmem *idea*, pod kterým míní všechny obsahy lidského vědomí (rozlišení idejí viz tabulka Lockových idejí).²⁹

Lockovi následovníci kladli stejně jako on důraz hlavně na lidské poznání. Jedním z nich byl David Hume. Snažil se o důsledné rozvinutí empirismu, což

²⁹ CORETH, SCHÖNDORF. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 115-116.

způsobilo jeho razantní odmítnutí racionalismu a koncepcí s ním spojených. Považoval za nutné (stejně jako Locke), najít nové založení filosofie a vědy. Nechal se inspirovat řadou Lockových tezí, například stejně jako Locke odmítl pojem *substance* – nutné spojení je dle něj vždy pojmového druhu, tzn., že v oboru skutečnosti neexistují nutná spojení;³⁰ dále vycházel z pojmů *imprese* (působí na naše smysly) a *ideje* (kopie impresí), přičemž jeho označení pro *imprese* můžeme chápat jako Lockovy *objekty smyslového vnímání* a *ideje* u Huma můžeme podle Lockovy teorie označit jako *reflexi* neboli *činnost naší mysli*. Hume se výrazně zabýval pojmem *kauzality*, v němž našel dvě pojetí, která zavrhoval. Jedná se o: pojetí, kde zapříčiňování znamená tolik co produkování, a o pojetí, kde nenáleží konečným věcem žádné působení, takže vztah příčiny a účinku lze interpretovat pouze ve smyslu nutné zákonité sukcese. Prvotní pojetí lze najít i u Locka, který prohlašoval, že vznikající věci získávají svou existenci působením nějakého jiného jsoucná, avšak nevěřil, že bychom mohli pochopit způsob, jak působí příčiny.³¹

³⁰ RÖD. *Novověká filosofie II*, s. 409.

³¹ Tamtéž, s. 411.

2. DAVID HUME

David Hume (1711-1776) se narodil ve skotském městě Edinburgh a generačně je řazen do osvícenského věku. Jeho myšlenky ovšem nebyly čistě osvícenské, protože kritizoval racionalismus a jeho koncepce, ovšem nebál se ani vlastní kritiky empirismu. On sám se přiklání k empiristické větvi, protože považuje lidskou zkušenost za nejdůležitější zdroj poznání. Hume je ovšem i radikálním kritikem našeho výsledného vědění. V této oblasti se stává skeptikem, protože z důsledně fenomenalistického hlediska tvrdí nepoznatelnost věcí mimo naši mysl (kdy je vědění pouhou možností). Dále je skeptikem i v tom, že nepřipouští žádnou jistotu v poznání předmětů ze zkušenosti, a to konkrétně v poznání předmětů, které neexistují mimo vědění. Veškeré zákony přírodní vědy jsou založeny na tom, že sled událostí, který byl doposud, bude platit i nadále – podle Huma to jsou však neprůkazné důkazy, které pouze dokazují, že věda nedovoluje naprosto jisté poznání. Zároveň ale dodává, že tento fakt nesnižuje její užitečnost jako klasifikaci pravidelných dějů.³² Na toto téma navazuje Hume pojmem kauzality, který představíme v samostatné kapitole.

Hume vyrůstal na venkovském sídle a poté, co mu v roce 1713 zemřel otec, byl vychováván soukromými učiteli. Jeho rodina si přála, aby se více věnoval právům, on si však zvolil jinou cestu, a to literaturu a filosofii. Už v roce 1734 napsal dopis, kde se vyjadřuje k tomu, že momentální filosofie ho nedokáže uspokojit. Rozhodl se k pobytu v zahraničí a při této cestě napsal spis *A Treatise of Human Nature*. Dvě knihy tohoto spisu vyšly v roce 1739 v Londýně, ale bohužel se Hume nedočkal takového ohlasu, jaký předpokládal. Oproti tomu velkého ohlasu se dostalo spisu *Essays Moral and Political*, kde Hume rozvinul své filosofické, politické a etické otázky takovou formou, aby vyhovovala širšímu čtenářskému kruhu. V roce 1748 vydal přepracované dílo své první knihy pod názvem *Philosophical Essays concerning Human Understanding*, v roce 1751 vyšlo dílo *An Enquiry Concerning the Principles of Morals*, jehož obsah odpovídal třetí knize v *Treatise* a v roce 1757 bylo vydáno dílo *Four Dissertations*, které obsahovalo *Natural History of Religion* a nově zformulovanou druhou knihu *Treatise* s názvem *Of Passions*. Když se Hume v roce 1763 vrátil do Versailles jako velvyslanec, francouzští filosofové a literáti ho na základě jeho spisů nadšeně přijali.³³

³² SOBOTKA. *Humova skepse*, s. 24-25.

³³ RÖD. *Novověká filosofie II*, s. 397-400.

Jisté slávy a uznání se dočkal již za svého života, ale plně pochopen byl ovšem až pozdějšími generacemi.³⁴ Humovo přispění do oblastí etiky, filosofie, morálky, práva, historie vypovídá, že byl opravdu mnohostranně zaměřený. Nezajímaly ho obvyklé metafyzické otázky, po kterých se tázali ostatní myslitelé, spíše se zabýval věcmi každodenního života. Chtěl lépe prozkoumat náš každodenní život, ačkoliv si mnoho věcí neuvědomujeme. Jeho – alespoň z hlediska této bakalářské práce – největší příspěvek se váže k oblasti poznání. V tomto zásadně ovlivnil i Immanuela Kanta, který tvrdí, že ho Hume probudil z dogmatického spánku, což bude rozebráno v samostatné kapitole později.³⁵ Jak již bylo zmíněno, Hume se nechal inspirovat Lockem, který kriticky navazoval na Descarta. Mezi Lockem a Humem stojí ještě George Berkeley, na kterého Hume navazuje v problému abstraktních idejí.³⁶

George Berkeley je známý svým výrokiem *Esse est percipi* (být znamená být vnímán). Jeho filosofie je především zaměřena na metafyziku, skrze ni podporuje morálku a náboženství. Dále tvrdí, že spory o hmotném světě jsou zapříčiněny hlavně nesprávným používáním jazyka, proto ve svém díle *Pojednání o principech lidského poznání* věnuje pozornost abstraktním pojmům. Zde se objevuje Berkeleyho zastoupení v nominalismu, ale najdeme u něj i známky imaterialismu. Konkrétně tvrdí, že předměty, které vnímáme, nemohou mít skutečnou existenci v lidském vědomí. Dle něj není nutné rozdělovat primární a sekundární kvality, protože oboje jsou nám známy jako počítky. Hume na něj navazuje v oblasti abstraktních idejí.³⁷

2.1. Imprese, ideje a jejich původ

Všechny percepce lidské mysli se dělí na dva odlišné druhy, které budu nazývat *impresemi* a *idejemi*. Rozdíl mezi nimi spočívá ve stupni síly živosti, s níž zasahují mysl a pronikají do našeho myšlení či vědomí. Percepce, které vstupují nejsilněji a nejprudčeji, můžeme nazývat *impresemi* a tímto jménem rozumím všechny naše počítky, vášně a emoce ve chvíli, kdy se poprvé objeví v duši. *Idejemi* rozumím slabé obrazy impresí v myšlení a uvažování, jakými jsou například všechny percepce vyvolávané přítomným jednáním vyjma těch, které pocházejí ze

³⁴ NOVOTNÝ. *David Hume a jeho teorie vědění*, s. 13.

³⁵ Tamtéž, s. 14.

³⁶ RÖD. *Novověká filosofie II*, s. 406.

³⁷ CORETH, SCHÖNDORF, *Filosofie 17. a 18. století*, s. 129-131.

zraku, hmatu a vyjma bezprostředního potěšení či znepokojení, které můžou způsobovat.³⁸

Takto začíná David Hume svoji knihu *A Treatise of Human Nature* v první kapitole o významu a původu našich idejí. Tato definice idejí a impresí je výchozí pro mé další poznatky v oblasti Humovy filosofie poznání. Hume pojmem *ideje* (ideas) nemyslí všechny naše percepce, jako tomu bylo u Locka, ale percepce nazývá Hume pod pojmem *imprese* (impressions):

Pravděpodobně spíše vracím slovu *idea* jeho původní smysl, o nějž ho Locke připravil tím, že ho nechal zastupovat všechny naše percepce. Termínem *imprese* nehodlám vyjadřovat způsob, jímž jsou naše živé percepce v duši vytvářeny, nýbrž pouze tyto percepce samotné, a pro ty neexistuje zvláštní jméno ani v angličtině, ani v jiném mně známém jazyce.³⁹

Jako *percepce* (perceptions), tj. smyslové vjemy ze zkušenosti, Hume označuje naše obsahy vědomí, tedy to, co je nám bezprostředně dáno. Ty se projevují zčásti jako percepce smyslů, *sebepozorování* (reflexe), intenzivní a živé, zčásti jako slabé a nevýrazné. Se slabými a nevýraznými percepce se pojí jejich rozlišení na silné a slabé, které dále označuje jako *imprese* a *ideje*. V tomto rozdělení můžeme pokračovat ještě tak, že ideje rozlišíme na vzpomínkové a fantazijní představy.⁴⁰ Dále lze percepce podle Huma členit i dalším způsobem a to na jednoduché a složené percepce, které zahrnují jak naše *imprese*, tak *ideje*. Jednoduché percepce či *imprese* a *ideje* nepřipouští žádné rozlišení nebo rozdělení. Složené jsou jejich opakem – můžeme je rozlišit na části.⁴¹

Hume uvádí na příkladu vybavování si známého pokoje, že při této vzpomínce si vybavím ideje, které jsou přesnými kopiemi impresí, které jsem pociťovala. Z toho vyplývá, že ideje a *imprese* si vždy navzájem *odpovídají*. Toto ho utvrzuje v empiristické tradici, totiž, že naše poznání je odkázáno na naše smysly. Ideje jsou tedy výsledkem naší empirické zkušenosti, neboť přesně zachycují původní *imprese*. Při

³⁸ HUME. *Pojednání o lidské přirozenosti*, s. 67.

³⁹ Tamtéž, s. 68.

⁴⁰ RÖD. *Novověká filosofie II*, s. 402.

⁴¹ HUME. *Pojednání o lidské přirozenosti*, s. 68.

bližším zkoumání se ale zjišťuje, že je třeba rozlišit percepce na jednoduché a složité, abychom se vyvarovali závěru, že jsou si impresie a ideje podobné. Můžeme si představit město, kde jsme nikdy nebyli, pouze jsme o něm slyšeli, ale to nemohou být naše impresie, protože jsme je nikdy naživo neviděli. Stejně tak si můžeme vybavit město, které jsme několikrát navštívili, to ale ovšem neznamená, že naše ideje budou dokonale stejné, při jejich vybavování. Je tedy zřejmé, že pravidlo, že jsou složené ideje a impresie přesnými kopiemi druhých, neplatí. Naopak u jednoduchých idejí, si je Hume téměř jist, že platí pravidlo vždy a všude, a že:⁴²

Každá jednoduchá idea má jednoduchou impresi, která je jí podobná,
a že každá jednoduchá impresie má odpovídající ideu.⁴³

Toto pravidlo vysvětluje na příkladu s červenou barvou, u které se naše ideje červené a impresie červené liší pouze stupněm, nikoli povahou. Ovšem ideje, které jsou výsledkem *obrazivosti* (imagination), se nezakládají na impresích, ale vzhledem k tomu, že jsou výsledkem fantazie, nemají žádný vzor.⁴⁴ A to jej přivádí k tomu, jestli je možné ideje a impresie vytvořit rozumem. Co se týče komplexních idejí, ty mohou být vytvářeny rozumem, ale impresie nelze nikdy vytvořit, neboť jsou rozumu již dány. Rozum má ovšem jinou funkci v tomto ohledu, a to srovnávat, analyzovat a spojovat jednoduché, na impresích závislé ideje.⁴⁵ Hume zjistil, že kombinace idejí nevzniká nahodile, ale že spojování představ probíhá podle *zákonů asociace* (laws of association). Představy jsou asociovány, pokud jsou si podobné, když spolu prostorově a časově souvisí, nebo pokud jsou kauzálně spojené.⁴⁶

2.2. Rozlišení impresí

Vzhledem k tomu, že impresie předcházejí naše ideje, zaslouží si své prvotní zkoumání. Impresie lze rozdělit na dva druhy a to impresie *smyslového vnímání* (sensation) a impresie *reflexe* (reflection).

⁴² Tamtéž, s. 69.

⁴³ Tamtéž, s. 69.

⁴⁴ RÖD. *Novověká filosofie II*, s. 403.

⁴⁵ Tamtéž, s. 403.

⁴⁶ Tamtéž, s. 404.

První druh se vynořuje z neznámých příčin v duši původně. Druhý je do značné míry odvozen z našich idejí, a to v následujícím pořadí. Imprese nejdříve zasáhne naše smysly a nutí nás vnímat horko či chlad, žízeň či hlad, slast nebo bolest toho či onoho typu. Mysl si vytvoří kopii této impresie, která setrvává poté, co impresie zanikne, a tu nazýváme idejí.⁴⁷

Naše pocity z těchto smyslových impresí vytvářejí další impresie, a to například touhy, odporu, strachu nebo slasti. Takto vznikají tedy impresie reflexe – *odvozují se*. Pomocí paměti a obrazotvornosti jsou dále kopírovány a mění se v ideje.⁴⁸ Imprese reflexe, jak by se na první pohled mohlo zdát, nemohou být nazývány rovnou idejemi, i když jsou vytvářeny až druhotně, neboť jsou to původní fakta, která jsou úplně sama o sobě. S idejemi mají společné jen to, že jejich příčiny jsou známy, ale na rozdíl od nich mají vlastní obsah a nic jiného nerepresentují. Tato myšlenka ovšem není z Humovy hlavy, neboť on se domníval, že je naprosto zřejmé a jasné, proč tomu tak je, nýbrž se objevila až s přibývajícimi námitkami na Humovu teorii, kterou tímto způsobem obhájil R. Church.⁴⁹

2.3. Rozlišení idejí a zákony asociace

Podobně jako impresie, také ideje Hume rozděluje na dva hlavní typy. První je, když si idea při svém znovuobjevení v mysli udrží jistou formu živosti. Druhý typ nastává tehdy, je-li tato živost úplně vytracena. Tím se stane dokonalou idejí.⁵⁰

Schopnost, kterou si opakujeme naše impresie prvním způsobem, nazýváme *paměť*, onu druhou *obraznost*.⁵¹

Zde naráží na onu fantazii neboli libovolné tvoření představ. Dle Huma jsou ideje paměti živější než ideje představivosti. Idejím paměti na rozdíl od idejí představivosti věříme.⁵²

⁴⁷ HUME. *Pojednání o lidské přirozenosti*, s. 73.

⁴⁸ Tamtéž, s. 74.

⁴⁹ NOVOTNÝ. *David Hume a jeho teorie vědění*, s. 26.

⁵⁰ HUME. *Pojednání o lidské přirozenosti*, s. 74.

⁵¹ Tamtéž, s. 74.

⁵² NOVOTNÝ. *David Hume a jeho teorie vědění*, s. 26.

Tímto se vracím k již zmíněné *asociaci* (spojování) idejí. Hume vyzoroval, že stejné jednoduché ideje se vždy pravidelně sdružují do složených idejí. Je tedy nemožné, aby se ideje sjednocovaly náhodně, platí zde nějaký princip. Ovšem mysl by byla schopna spojit ideje i bez tohoto principu, jenže by nedávaly smysl. Vlastnosti, jimiž je naše mysl vedena od jedné ke druhé ideji, jsou tři: *podobnost*, *soumeznost* v čase či místě a *příčina a účinek*. Naše mysl jednoduše přechází od jedné ideje k druhé, pomocí jejich podobností a pomocí dlouho získávaného zvyku, je naše mysl schopna probíhat v prostoru a času. Tyto principy se Hume snaží vysvětlit pomocí dvou předmětů:⁵³

K pochopení úplného rozsahu těchto vztahů si musíme uvědomit, že dva předměty jsou spolu v obraznosti spojeny nejen tehdy, když se jeden druhému bezprostředně podobá, je s ním soumezný či je jeho příčinou, nýbrž i tehdy, když se mezi nimi ocitne třetí předmět, který stojí vůči oběma v jakémkoliv z těchto vztahů.⁵⁴

Sjednocování jednoduchých idejí takovýmto způsobem vytváří složené ideje, které se dále rozdělují na: *vztahy*, *mody* a *substance*. Slovem vztah Hume označuje:

Vlastnost, kterou jsou dvě ideje spojeny dohromady v obraznosti, přičemž jedna přirozeně vyvolává druhou, anebo ohled, v němž je považujeme za vhodné srovnávat i poté, co byly libovolně sjednoceny v představivosti.⁵⁵

Hume podotýká, že v běžném jazyce používáme slovo vztah v prvním smyslu a filosofie jej používá i ve smyslu druhém, neboť filosofové uznávají za vztah i vzdálenost, protože její ideu získáváme porovnáním předmětů. Zdroje všech *filosofických vztahů* (philosophical relations) Hume rozdělil do 7 obecných skupin takto:

⁵³ HUME. *Pojednání o lidské přirozenosti*, s. 76.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ Tamtéž, s. 79.

1. Podobnost – bez ní nedokáže existovat žádný filosofický vztah, protože srovnání připouští jen ty předměty, které mají nějaký stupeň podobnosti.
2. Identita – tento vztah je nejuniverzálnější ze všech vztahů, je společný všem jsoucnům, vztahuje se na stálé a neměnné předměty.
3. Prostor a čas – nejrozsáhlejší vztahy, které jsou zdrojem nesčetného počtu srovnání (vzdálený, nahoře, dole,...).
4. Kvantita – všechny předměty, které lze takto srovnat, jsou dalším zdrojem vztahů.
5. Pokud existují dva předměty se společnou stejnou kvalitou, je to pátý druh vztahů (jeden předmět je těžší než druhý apod.).
6. Protikladnost (contrariety) – zde se jedná o vztah existence vs. neexistence předmětu.
7. Příčiny a účinky – přirozený vztah, např. chlad, teplo, oheň, voda, určujeme ho ze zkušenosti.⁵⁶

O modech a substancích Hume hovoří následovně:

Idea substance a modu není ničím jiným než souborem jednoduchých idejí, které jsou sjednoceny obrazností a k nimž je přiřazeno určité jméno, díky němuž jsme schopni, buď sami pro sebe či pro druhé, si tento soubor vybavit.⁵⁷

Tvrdí, že idea substance, pokud opravdu existuje, musí pocházet z impresí reflexe. Ty se ale dělí na vášně a emoce, a ani jedny z toho nemohou reprezentovat substanci. Máme tedy pouze ideu souboru jednotlivých kvalit a na nic jiného ani nemyslíme, pokud o ní hovoříme. Co se týče modů, ty sestávají z jednoduchých kvalit, které reprezentují buď kvality, které jsou rozptýleny v různých subjektech, anebo vzájemně sjednocené, přičemž toto sjednocení není považováno za základ složené ideje.⁵⁸

Humovo rozlišení impresí a idejí lze znázornit následovně:

⁵⁶ Tamtéž, s. 80-81.

⁵⁷ Tamtéž, s. 82.

⁵⁸ Tamtéž, s. 83.

Lidská mysl	Imprese (jednoduché, silné percepce)	Smyslového vnímání	
		Reflexe	
	Ideje (složené, slabé percepce) – vzniklé buď prostřednictvím paměti, nebo obrazotvornosti	Jednoduché (paměťové)	-----
		Složené (fantazijní)	Vztahy Mody Substance

2.4. Idea příčiny a účinku

Nyní se vrátím zpět k sedmi druhům filosofických vztahů, které Hume dále rozděluje do dvou skupin, a to ty, které zcela závisí na idejích, a ty, které lze měnit, ačkoliv by se ideje měnily. Říká jim *vztahy idejí* (relations of ideas) a *věci skutečné* (matters of fact).

Prvnímu druhu přísluší vědy jako geometrie, algebra a aritmetika a krátce všechna tvrzení, jež jsou jistá na základě nahlédnutí nebo důkazu. [...] k větám tohoto druhu lze dospět pouhým myšlenkovým výkonem, nezávisle na existujících věcech. [...] Skutečné věci, které jsou druhým předmětem lidského rozumu, se nepřesvědčujeme stejným způsobem. [...] Opak každé okolnosti je vždycky možný; nemůže totiž nikdy být logicky sporný a mysl si jej může představit stejně snadno a stejně zřetelně, jako by odpovídal skutečnosti. Že slunce zítra nevyjde, není věta o nic méně srozumitelná a o nic více logicky sporná než ta, že vyjde.⁵⁹

Dále podotýká, že žádný jev nelze vysvětlit bez toho, abychom použili paměť nebo naši zkušenost. Idea příčiny a účinku pochází jak z impresí reflexe, tak z impresí smyslového vnímání. Tvrdí, že příčina a účinek jsou vztahy, o nichž nás poučuje *zkušenost*, a nikoli abstraktní usuzování či zamyšlení. Abychom však mohli dodržet zásady empirismu, musíme být schopni odvodit ideu nutnosti ze smyslové zkušenosti. Naneštěstí naše uvažování je schopno vnímat pouze jeden jev a až poté jev druhý. Žádný jev nutného spojení nikde nenajdeme.⁶⁰ Naše uvažování totiž spočívá v porovnávání a objevování vztahů. To můžeme konat, pokud máme před sebou jeden

⁵⁹ HUME. *Zkoumání lidského rozumu*, s. 54-55.

⁶⁰ PARUSNIKOVÁ. *David Hume a věda o člověku*, s. 220.

nebo dva předměty anebo žádný. Pokud ovšem pouze pozorujeme dva předměty, nelze se podle Huma bavit o uvažování, spíše o pasivním přijímání impresí prostřednictvím orgánů smyslového vnímání. Jako představu dvou sousledných jevů, které známe z opakované zkušenosti, Hume nazývá *příčinnost*.

Jedině *příčinnost* vytváří spojení, které nás na základě existence předmětu nebo činnosti ujišťuje o tom, že tomu předcházela jiná existence nebo činnost. Pokud ze zkušeností zjistíme, že vztahy u dvou předmětů jsou stále ve stejném poměru, automaticky tomu přikládáme nějakou skrytou příčinu. Takovýto úsudek může být ale založen pouze na spojení příčiny a účinku. Ideu příčinnosti Hume odvozuje z nějakého vztahu mezi předměty. Tento vztah nazývá *soumeznost a časovou předchůdnost příčiny před účinkem*. Dále se Hume již nedostává, a proto si klade dvě otázky: Proč si považujeme za nutné, aby u každé věci, která existuje, byla také příčina? A dále se ptá, proč si myslíme, že taková příčina musí mít nutně onu účinnost a kde se bere víra, kterou v tomto tvrzení máme?⁶¹

Ve filosofii je obecně známé, že vše, co začne existovat, musí mít příčinu své existence. To se považuje za samozřejmost, aniž by byl vyžadován jakýkoliv důkaz. Veškerá tato naše jistota vychází z porovnání idejí a ze vztahů, které trvají beze změn, dokud tyto ideje trvají. Za tyto vztahy se považují: podobnost, kvantitativní a číselné poměry, stupně kvality a protikladnost. Humovi se ovšem nepodařilo v žádném tomto vztahu najít tvrzení o existenci a příčinnosti existence. Proto se domnívá, že musí existovat nějaký jiný vztah, který by toto tvrzení potvrdil, protože člověk, který toto tvrzení prohlašuje za pravdivé, musí popírat, že jediné tyto výše uvedené vztahy jsou nezpochybnitelné.⁶² Hume se snaží nalézt jasné ukázky toho, že ani intuitivně ani demonstrativně nemůžeme toto tvrzení dokázat.

[...] vezmeme-li v potaz, že všechny různé ideje jsou vzájemně oddělitelné, a jelikož ideje příčiny a účinku jsou očividně různé, můžeme si snadno představit nějaký předmět jako v tento okamžik neexistující a v dalším existující, aniž bychom k němu připojili ideu příčiny či principu vzniku, která se od něj různí.⁶³

⁶¹ HUME. *Pojednání o lidské přirozenosti*, s. 139-148.

⁶² Tamtéž, s. 149.

⁶³ Tamtéž, s. 150.

Tento Humeův důkaz se ovšem setkal s námitkami jiných filosofů, kteří srovnávali Huma s jeho předchůdci, zejména Hobbesem, Clarkem nebo Lockem. Podle Clarka musí mít vše příčinu, pokud by tomu tak nebylo, předmět by vytvořil sám sebe, tzn., že by existoval před svou existencí. Hume ale tvrdí, že když předmět nastane bez příčiny, neznamená to, že je svou vlastní příčinou. Naopak, vyřazení všech vnějších příčin vyřazuje samotnou vytvořenou věc. Tedy se po vyřazení jednoho principu vzniku musíme uchýlit k nějakému jinému. Hume také vyvrací Lockovu tezi, že vše co vzniká bez příčiny, je vytvořeno *nicotou* = má *nic* jako svou příčinu. Tento argument je podle Huma lehko vyvrátitelný například pomocí geometrie, kdy víme, že *nic* se nemůže rovnat dvěma pravým úhlům. Z toho tedy vyplývá, že každý předmět má reálnou příčinu existence.⁶⁴

Tímto Hume vyvrátil mínění, že tvrzení o existenci a příčině se dá intuitivně nebo demonstrativně dokázat. Proto se uchyluje k závěru, že toto tvrzení přichází z naší *zkušenosti* (experience). Dle něj si jen pamatujeme případy existence jednoho druhu předmětu a také si pamatujeme, že je doprovázela individua jiného druhu předmětů. Tyto předměty se nacházely ve stejném čase a stejném vztahu. Ukazuje to na příkladu s plamenem, kdy pokaždé ve všech případech, co jsme viděli plamen, jsme cítili pomocí našich smyslových vjemů teplo. Bez rozmýšlení proto jedno nazýváme *příčinu* a druhé *účinek*. Tyto postřehy z naší minulosti si uchováváme v paměti, a proto pokaždé, když o nich uvažujeme, je zcela automaticky na základně naší zkušenosti řadíme k sobě. To Hume nazývá jako *stálé sdružení*.⁶⁵

Ke zkušenosti se váže i zvyk (habit) neboli obyčej. Opakování činnosti nebo děje navozuje sklon obnovovat tu samou činnost nebo ten samý děj, aniž nás k tomu nutí rozum. Říkáme, že tuto náklonost způsobuje zvyk. Ovšem vliv zvyku je tak velký, že zakrývá naši přirozenou nevědomost a dokonce si ani neuvědomujeme, že je to zvyk, nýbrž ho bereme jako samozřejmost. Toto Hume uvádí na příkladu s kulečnickovou koulí. Tvrdí, že se domníváme, že kdybychom se znenadání ocitli na tomto světě, hned bychom věděli, že náraz jedné kulečnickové koule rozpohybuje druhou kulečnickovou koulí. Nemuseli bychom vůbec čekat na účinek, ale hned bychom to mohli s jistotou tvrdit.⁶⁶ Všechny naše zkušenostní závěry ovšem vycházejí z předpokladu, že budoucnost je shodná s minulostí. Jsme si ale schopni představit, že kulečnicková koule

⁶⁴ Tamtéž, s. 150-153.

⁶⁵ HUME. *Zkoumání lidského rozumu*, s. 58.

⁶⁶ Tamtéž, s. 58.

přímočaře doputuje na konec kulečnickového stolu a druhé koule se ani nedotkne. To, že rozpohybujeme jednu kouli, automaticky neříká, že se rozpohybuje i druhá koule.

Nemůžeme tedy říci, že účinek vychází z příčiny. Všechny naše důkazy plynoucí ze zkušenosti vycházejí z *podobnosti*, kterou nacházíme u předmětů. A u podobných příčin očekáváme podobné účinky.⁶⁷ Jsme tedy přirozeným instinktem nuceni k tomu, abychom ze stejných souvislostí a stálého sdružení mezi jevy hledali existenci skrytých sil, které mezi nimi působí. Dá se říci, že *tato vlastnost patří lidské vůli a obraznosti, ne jevům samým* (z toho později vyšel i Kant, viz kap. 4.2.). Bezesporu jsou naše očekávání podložena naší vírou a našimi pocity, které však nejsou racionálně odůvodnitelné.⁶⁸ A to je zároveň předpoklad tzv. Humova skepticismu.

2.5. Humův skepticismus

[...] existuje však jeden druh filosofie, která má tuto vadu jen v malé míře proto, že nesouhlasí se žádným přehnaným zaujetím lidského ducha a nemůže splynout se žádnou náklonností nebo dispozicí: a to je filosofie akademická neboli skeptická.⁶⁹

Podle Huma mluví zastánci této akademické skepse o nebezpečí ukvapených rozhodnutí, o pochybnosti a nejistotě rozumového soudu, dále o tom, že naše rozumová zkoumání mají úzké hranice a odmítají rozumové spekulace, které nespádají do rámce běžného, praktického života. Pro Huma je překvapující, že tato filosofie, která je ve své podstatě neškodná a nelichotí žádnému přehnanému zaujetí, má tak málo stoupců. Nemusíme se obávat, že by tyto myšlenky vedly ke zničení veškeré činnosti a veškerého přemýšlení. Příroda si totiž vždy uhájí svá práva a nakonec překoná všechnu naši abstraktní spekulaci.⁷⁰ Hume tvrdí, že každý usuzovací akt rozumu je poznamenán *možností omylu*, a tak každý následující krok pouze zmenšuje naše vědění, respektive jeho původní průkaznou jistotu, která se tak stává stále menší a menší pravděpodobností. Tyto úsudky mají tedy sebezničující charakter, protože nakonec z původní pravděpodobnosti nezbude nic, a to bez ohledu na to, jak byla počínající

⁶⁷ Tamtéž, s. 59-68

⁶⁸ PARUSNIKOVÁ. *David Hume a věda o člověku*, s. 221.

⁶⁹ HUME. *Zkoumání lidského rozumu*, s. 73-74.

⁷⁰ Tamtéž, s. 74.

pravděpodobnost vysoká. V tomto ohledu se Hume zastavuje nad výkladem víry. Protože jak je možné, že víra není podkopávána a zachovává si stále svou úroveň?⁷¹

Ovšem Hume svůj skepticismus věnoval hlavně vědám. Ačkoliv dle Parusnikové usiloval převážně o novou, tzv. Vědu o člověku, vyjadřoval se i ke všem ostatním vědám a zkoumal, jaká věda splňuje podmínky nevyvratitelnosti. Jako první zmiňuje matematiku, která je pro Huma nejméně problematická, protože se pohybuje v rovině čísel a abstrakce bez vztahu ke zkušenosti. Tím se vyhne nástrahám zkušenostních procesů, které vedou podle Huma ke skepticismu. V této vědě tedy můžeme dojít k jasným důkazům. A právě pro tuto charakteristiku se matematika pro Davida Huma stává tou pravou vědou, která může dát za vznik Vědě o člověku. To je pro Huma první skupina věd.

Co se týče druhé skupiny, tam Hume řadí úplně vše kromě matematiky. Tyto vědy se týkají skutečných věcí, které se dokazovat nedají.⁷² Tvrdí tedy, že i kdyby vjemy přicházely z nezávisle existujícího světa, nemůžeme nikdy určit odchylku, ke které dochází v našem myšlení, protože nemáme k dispozici nezávislé posuzovací *kritérium*. Nacházíme se totiž ve světě, který je naším epistemologickým konstruktem. To znamená, že naše poznání okolní svět nezrcadlí, ale udává mu své vlastní normy. Můžeme tedy poznat jen to, co sami vytváříme naší myslí.⁷³

Hume se ze svých poznatků v oblasti přirozených poznávacích instinktů empirických zásad a pozorovaných skutečných procesů v naší mysli snažil nalézt obecné mechanismy. Ty se ale nakonec ukázaly být neslučitelné s empirickými pravidly a toto zjištění prohloubilo Humovu skepsi v procesu ustanovení legitimacy empirických věd, tedy věd týkajících se věcí skutečných.⁷⁴ Hume ale pokračoval dál, až do skeptického uvažování o naší identitě. Mysl je podle Huma pouhým svazkem impresí, protože svou mysl poznáváme jen díky sebereflekujícímu vnímání. Identita je podle něj pouhou fikcí. Nelze propojit různé percepce v jednu a tak mezi nimi nemůže existovat určitá vazba. Naše identita je tak pro Huma pouhým výsledkem naší představivosti.⁷⁵

Hume ovšem původně neměl v plánu být skeptikem. Převažoval u něj jeho mladistvý optimismus, který se až později, díky závěrům, ke kterým došel ve svých

⁷¹ NOVOTNÝ. *David Hume a jeho teorie vědění*, s. 147.

⁷² PARUSNIKOVÁ. *David Hume a věda o člověku*, s. 225.

⁷³ Tamtéž, s. 211.

⁷⁴ Tamtéž, s. 219

⁷⁵ Tamtéž, s. 222.

zkoumáních, změnil v tento skeptický postoj. Mnoho pozdějších myslitelů tento Humův skepticismus „přehlíží“ a berou Huma hlavně jako pozitivního myslitele naturalismu a dělají z něj předchůdce moderního realismu. Důležitým příspěvkem ale i nadále zůstává jeho teorie idejí, která zahrnuje právě jeho skepticismus ohledně oprávněnosti našich závěrů. A naše pochybnosti nás oprávněně vedou pouze k víře, která nadále přetrvává.⁷⁶

2.6. Humovy epistemologické teze

Nyní shrnu nejdůležitější závěry, ke kterým Hume ve svých úvahách o poznání došel. Ve *Zkoumání o lidském rozumu* Hume tvrdí:

Tážeme-li se, jakou povahu mají všechny naše rozumové úvahy o věcech, bude správná odpověď znít, že vycházejí z příčiny a účinku. Zeptáme-li se, z čeho vycházejí všechny naše rozumové úvahy a závěry o tomto vztahu, odpověď zní: ze zkušenosti. A pokud se budeme ptát dále, z čeho vycházejí všechny naše zkušenostní závěry, dojdeme k nové otázce, zodpověditelné a vysvětlitelné ještě hůř.⁷⁷

Otázka, kterou zde Hume otevřel, se do té doby nesetkala s odpovědí. Ba dokonce se na ni snad ani předchozí filosofové neptali. Tento problém, který zde vyvstal, nyní nazýváme „problém indukce“.⁷⁸ Hume ovšem o žádné indukci nemluví, používá slovní spojení *kauzální inference*. Snaží se vypořádat s tezí, kterou jsme již použili. A to, že naše budoucí jednání a účinky věcí vyvozujeme z naší minulé zkušenosti. Ovšem tohle vše je podle něj jen předpoklad. Nikdo nám nemůže zaručit, že minulost se musí vždy opakovat a že předměty, které jsou si sice podobné v současnosti stejně jako v minulosti, nezměnily svoji formu a tentokrát se nezachovají jinak. Toto vše je vedeno naším předpokladem z minulých událostí, které se staly doposud vždy a staly se pro nás tak zvykem. Ovšem žádné „a priori dané“ pravidlo, které by takovýto mechanismus zaručovalo, neexistuje.

⁷⁶ STANLEY. *The scepticisms of David Hume*, s. 421.

⁷⁷ HUME. *Zkoumání o lidském rozumu*, s. 63.

⁷⁸ Tímto problémem se posléze zabývali mnozí filosofové. Např. Bertrand Russell v *Problémech filosofie* označuje indukci za „skandál filosofie“ (*Problems of Philosophy*, s. 33). Dále se k indukci vyjadřuje také Karl R. Popper v díle *Logika vědeckého zkoumání*, kde indukci jako metodu poznání (resp. logiky vědy) striktně odmítá, když říká, že „neexistuje nic takového jako indukce“ (*Logika vědeckého bádání*, s. 19).

Z této kapitoly věnované Humovu uchopení problému poznání je třeba vyzdvihnout následující Humovy teze. Zaprvé za jediný jistý zdroj poznání považuje Hume zkušenost a pozorování (*experience and observation*). Ty jsou základem našeho poznání světa. V tom se Hume zcela shoduje s myšlením empirické větve, ke které se sám přiklání. Chtěl tak rozvinout a završit započatou Lockovu empirickou teorii poznání, v níž vychází z předpokladu, který vystihuje citát: Nic není v rozumu, co nebylo dříve ve smyslech. Z toho posléze vychází Lockova teorie idejí, od níž se odráží i Hume, avšak podrobněji ji rozpracovává. Empirické východisko by mělo být přeneseno jak na filosofii a etiku, tak na celou oblast vědění nazývanou „duchovní vědění“. Za druhé hledá Hume způsob, jak rozvinout nauku o člověku a nalézt tak dokonalý systém věd. Z rozvinutí nauky o člověku chce získat základy pro celkový systém věd, přičemž mu jde o teoreticko-poznávací založení lidského vědění.

Třetím důležitým bodem u Huma je jeho rozdělení percepčí na *imprese* a *ideje*. Ačkoliv jde v Lockových stopách, činí zde Hume mezi těmito pojmy rozdíl. Jako *imprese* označuje aktuální počítky vnějších smyslů a *idejemi* nazývá reprodukováné smyslové poznatky. Jsou tedy méně živé než *imprese*. Jsou jejich pouhými otisky, které jsou vyvolány vzpomínkou nebo naší obrazotvorností. Sdružování jednoduchých idejí do složených Hume vysvětluje podle zákonů asociace. To je další důležitý bod pro Humovu koncepci. Tvrdí, že sdružování idejí probíhá tím, že obsahy zkušenosti, které vnímáme v určitém vztahu, jsou nutně představovány jako spojené. Zároveň představa jednoho předmětu automaticky vyvolává představu jiného, tj. vynořují se asociativně. V tomto smyslu Hume rozlišuje tři principy asociace, a to podobnost, kdy podobné je představováno ve spojení s podobným, dále časovou nebo prostorovou sousednost, kdy to, co vnímáme ve spojeném prostoru a času, si také představujeme ve vzájemném spojení, a nakonec poměr příčiny a účinku a to tak, že s účinkem si automaticky spojujeme představu příčiny.

Při dalším zkoumání Hume přichází na to, že neexistuje žádné nutné spojení mezi příčinami a účinky a z toho vychází i jeho kritika kauzality, kdy tvrdí, že smyslovému vnímání je dán pouze časový sled událostí, to znamená, že nikdy nemůžeme říct, že určitá příčina je výsledkem určitého účinku, jde pouze o zvyk, který pramení ze zkušenosti našich minulých časových sledů. Tento zvyk v nás probouzí očekávání, že v budoucnosti bude po určitém jevu následovat přesně ten samý, jako minule. Po kritickém zhodnocení kauzality se Hume pouští i do kritiky substance, kde také navazuje na Lockovu teorii a odkazuje tento pojem pouze na trvalé spojení

fenoménu. Hume ale pokračuje dál než Locke a vzdává se pojmu substance docela a tvrdí, že substanci nemůžeme nikdy smyslově vnímat či zjistit. Můžeme poznávat jen smyslově vnímatelné vlastnosti v nějakém neměnném spojení. Nemohu vnímat „něco“ co si nemohu nikterak empiricky ověřit. Tato zjištění nás dovádí jedině k teorii, že nikdy nemůžeme poznat skutečný svět, pouze ten, který je nám dán skrze naše smysly.⁷⁹

⁷⁹ CORETH, SCHÖNDORF. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 136-42.

3. IMMANUEL KANT

Německý filosof Immanuel Kant (1724-1804) zakládá novou epochu filosofického myšlení, neboť se pokouší překonat dva nejvýznamnější proudy myšlení 17. a 18. století – racionalismus a empirismus. Dosahuje přitom nové problémové roviny myšlení, tj. stupně transcendentální reflexe apriorních („předchůdných“) podmínek možností veškerého poznání. Jím uskutečněný obrat je klíčový pro všechnu následující filosofii. Kantovo myšlení lze rozlišit na předkritické a kritické. V předkritickém období se zabýval hlavně přírodovědeckými otázkami, v nichž psal o ohni, sopkách, fyzikální geografii. Inspirací se mu stává Newtonova fyzika. Z této doby pocházejí jeho díla *Všeobecná přírodní historie a teorie nebes* nebo *Fyzická monadologie*.⁸⁰ Ke kritickému období dochází Kant okolo roku 1770, kdy se zřiká metafyziky jako celku, ale zároveň dodává, že je to právě ona, již milovat je mu osudem.⁸¹ Největší újmu dostala metafyzika podle Kanta od Davida Huma. Ve svém díle *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou* Kant píše:

[...] nepříhodila se žádná událost, která by mohla mít pro osud této vědy rozhodnější význam, než útok podniknutý proti ní Davidem Humem. Ten sice nevnesl do tohoto druhu poznání světlo, ale přece jen vykřesal jiskru, z níž by se bylo mohlo světlo zažehnout, kdyby byla dopadla do vznětlivého troudu, jehož doutnání by se bylo pečlivě udržovalo a rozdmýchávalo.⁸²

Ačkoliv byl Humův závěr ohledně kauzality podle Kanta ukvapený a nesprávný, opíral se o kritické zkoumání, což byl důvod, aby se další myslitelé této doby spojili a vyřešili tento problém poněkud šťastněji, než jak toho dosáhl Hume. A to si samo sebou žádalo brzkou reformu této vědy.⁸³

Otevřeně doznávám, že to byla právě Humova připomínka, jež mě před mnoha lety poprvé vyrušila z dogmatického spánku a dala mému

⁸⁰ STÖRIG. *Malé dějiny filosofie*, s. 294.

⁸¹ CORETH, SCHÖNDORF. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 172.

⁸² KANT. *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou*, s. 40.

⁸³ Tamtéž, s. 41-42.

zkoumání na poli spekulativní filosofie zcela jiný směr. Byl jsem dalek toho, abych se s ním ztotožnil v důsledcích, které vzešly jen z toho, že si svůj problém nepředstavoval v celém rozsahu, nýbrž připadl jen na jeho část, nezpůsobilou poskytnout objasnění bez zřetele k celku.⁸⁴

Aby Kant Humovy myšlenky rozvinul, přistoupil k tomu, co Hume zjistil, z jiného pohledu. Zjistil, že pojem příčiny s účinkem není jediný, který sestává z pojmů vycházejících z rozvažovací schopnosti mysli. Dokonce i metafyzika sestává pouze z takovýchto pojmů. Dále se Kant snaží dopracovat ke konečnému počtu těchto pojmů, což se mu také podařilo (prostřednictvím tzv. transcendentální dedukce). Vše vyvozoval z jediného principu, který ovšem není ten, jak se domníval Hume – zkušenost –, nýbrž pochází ze syntetické jednoty čisté rozvažovací mohutnosti. Z tohoto principu se také mnohem lépe určuje celý rozsah čistého rozumu, a to jak jeho hranice, tak jeho obsah. A na těchto pevných základech může podle Kanta začít metafyzika budovat svůj systém.

Ačkoliv většina myslitelů tvrdí, že Hume ke svým závěrům došel pomocí skepticismu, Kant jednoznačně tvrdí, že Hume skeptik nebyl. Proto, aby toto své stanovisko obhájil, musel nejdříve objasnit, co se pod pojmem skepticismus skrývá. V jeho pojetí je skepticismus něco jako výsledek dogmatického použití důvodu bez pečlivé kritiky. Naopak Hume skepticismus definuje jako názor, podle něhož může mít člověk pouze nejisté názory, nikoliv přesné znalosti.⁸⁵ Kantův skeptický pohled se projevoval zejména v jeho přemýšlení o metafyzice. Říká, že metafyzika není možná ve smyslu vědecky prokazatelného poznání, ale její dějinná existence je historickým faktem.⁸⁶ Pokud je skepticismus omezen na zvážení metafyziky nebo znamená popření metafyziky, Kant nemůže mít žádný důvod kritizovat Huma ve svých *Prolegomenách*. Navíc také Kant popřel metafyziku jako vědu.⁸⁷ Poté, co se Kant pouští do rozebrání metafyziky, dochází k transcendentální otázce, která zní: Zda a jak je metafyzika možná? Neboť jak již bylo řečeno, metafyzika jako opravdové, neklamné vědění neexistuje.⁸⁸

⁸⁴ Tamtéž, s. 44.

⁸⁵ MEYER. *Hume versus Kant*, s. 461.

⁸⁶ SOBOTKA. *Kantova teoretická filosofie*, s. 23.

⁸⁷ MEYER. *Hume versus Kant*, s. 464.

⁸⁸ SOBOTKA. *Kantova teoretická filosofie*, s. 14.

Otázka: „Jak je možná metafyzika jako věda?“ se stává ústřední otázkou v Kantově díle *Kritika čistého rozumu*. Tuto otázku si může klást pouze *čistý* rozum, přičemž pojem „čistý“ Kant definuje jako: prostý empirických obsahů. S tím souvisí i jeho rozlišení „a priori“ (předzkušennostní či předchůdné) a „a posteriori“ (pochází ze zkušenosti). Když jsme si definovali pojem „čistý“, definujme si i pojem „kritika“. Kritika v Kantově podání není nic negativního, spíše se jedná o rozlišení a posouzení (z řeckého „krinein“ = rozlišovat). Tímto chce odhalit možnosti a dosah rozumu.⁸⁹ Postupně se Kant dostává k transcendentálnímu problému. Co se předpokládá v syntetickém soudu a priori, v postupu poznání a priori vůbec? Dochází k závěru, že se nejedná o poznání předmětů, ale o samotný *způsob* poznání.⁹⁰

3.1. Kopernikánský obrat

Díky těmto svým úvahám Kant uskutečňuje revoluci v myšlení, tzv. kopernikánský obrat, nikoli však v astronomii, nýbrž v teorii poznání. Píše:

Až dosud se mělo za to, že veškeré naše poznání se musí řídit předměty, avšak všechny pokusy zjistit o nich *a priori* (čisté, rozumové poznatky nezávislé na zkušenosti) pomocí pojmů něco, čím by se naše poznání rozšířilo, nevedly za tohoto předpokladu nikam. Proto se konečně jednou pokusme, zda bychom v úkolech metafyziky neuspěli lépe, kdybychom předpokládali, že se předměty musí řídit naším poznáním.⁹¹

Doposud se mělo za to, že poznání subjektu je určováno objektem. Takovéto poznávání ale podle Kanta není schopno postihnout poznání a priori, v němž může být založena a zdůvodněna *obecná* a *nutná* platnost. Proto Kant vychází z předpokladu, že subjekt určuje svůj objekt. Protože je pro Kanta subjekt, jakožto člověk, subjekt konečný, může poznávat pouze receptivně. Proto říká, že předmět nemůžeme poznat tak, jak je o sobě (*věc o sobě*), ale jen tak, jak se nám jeví, pouze jako *jev*. S podobným přístupem jsme se již setkali u Huma, který tvrdí, že nikdy nemůžeme poznat svět takový jaký je, protože poznáváme skrze *naše* smysly. A proto máme k dispozici pouze svět, který je nám dán naším smyslovým poznáním. I podle Kanta máme pouze

⁸⁹ CORETH, SCHÖNDORF. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 175-176.

⁹⁰ Tamtéž, s. 186.

⁹¹ KANT. *Kritika čistého rozumu*, BXVI.

smyslové nazírání, neexistuje žádné intelektuální nazírání. Jenže Kant u toho zdaleka nekončí a vznáší komplexní otázku po *podmínkách možnosti poznání*.⁹² Jeho teorie poznání má počátek v tom, že absolutně souhlasí s tím, že všechno naše poznání začíná se zkušeností. Zároveň ale dodává, že ačkoliv naše poznání *začíná* se zkušeností, proto ještě nemusí znamenat, že všechno *pochází* právě ze zkušenosti. V tu chvíli se vynořuje další otázka, kterou si Kant klade a to:

Existuje nějaký takový poznatek nezávislý na zkušenosti, a dokonce na všech smyslových dojmech? Takové poznatky nazýváme poznatky a priori a odlišujeme je od empirických poznatků, které mají své zdroje v a posteriori, totiž ve zkušenosti.⁹³

Touto svojí úvahou se Kant přiklání k Humově teorii, tj. že naše poznání pochází ze zkušenosti. Čímž se přiklání (alespoň z části) k empirické větvi. Zároveň ale Kant u zkušenostních, tedy aposteriori poznatků nezůstává a hledá nějaké další poznatky, tj. čistě rozumové poznatky, které jsou dány a priori. Otázkou je, jak tyto dvě formy poznávání rozlišit? Existují dva znaky apriorních poznatků: *nutnost* a *všeobecnost*. Už Hume svojí kritikou kauzality ukázal, že zkušenost neznamená nutnost a že takové věty nikdy nezaručují ani všeobecnost. Jediné co můžeme na tomto základě říci je, že dosud jsme z našeho pozorování vypožorovali, že po A vždy následuje B. Z toho Hume vyvodil, že takovéto věty nejsou nutné a všeobecné, nýbrž jsou výsledkem zvyku. Kant naopak tvrdí, že takové věty jsou nutné a všeobecné a právě proto nemohou pocházet ze zkušenosti.⁹⁴

3.2. Hranice našeho poznání

Ještě než přistoupím k apriorním formám, které poskytují nutné a všeobecné poznatky, ale nepocházejí ze zkušenosti, upřesním, kde Kant spatřuje hranice našeho poznání – jako hranici našeho poznání označuje veškerou možnou zkušenost.

O tom, že veškeré naše poznání začíná zkušeností, není vůbec pochyb. Kant ale dále uvádí, že toto se týká pouze *co do času*. V tomto ohledu v nás žádné poznání

⁹² CORETH, SCHÖNDORF. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 189.

⁹³ KANT. *Kritika čistého rozumu*, B2.

⁹⁴ STÖRIG. *Malé dějiny filosofie*, s. 299.

zkušenost nepředchází a všechno poznání tedy začíná zkušeností.⁹⁵ Jak již bylo řečeno, tímto Kant na jedné straně oponuje racionalistům, kteří tvrdí, že poznání bez vnímání (smyslového názoru) není možné. To však není všechno. Zkušeností zjistíme, co jak a kde je, ale neříká, že to tak musí nutně být, avšak takové poznání neumožňuje opravdovou obecnost. Poznatky, které mají charakter vnitřní nutnosti, musí být pro sebe jasné a jisté, a to bez ohledu na zkušenost, proto je nazýváme a priori. Naopak poznatky, které jsou podloženy zkušeností, nazýváme a posteriori (empirické). Nyní se tedy se ukazuje, že meze naší zkušenosti souvisí s poznatky, které musí mít nutně svůj původ a priori. Pokud totiž odstraníme ze své mysli vše, co náleží smyslům, přesto tu zbydou původní pojmy a z nich utvořené soudy. A ty musely vzniknout a priori, nezávisle na zkušenosti. Kant se domnívá, že právě proto jsme schopni o předmětech říci více, než nás naučila naše zkušenost, a že tato tvrzení v sobě obsahují opravdovou obecnost a nutnost, kterou nám pouhé empirické poznání nemůže nikdy poskytnout.⁹⁶

Můžeme apriorně poznávat pouze předměty možné zkušenosti. Avšak toto poznání není ještě veškeré převzato ze zkušenosti, nýbrž [...] jsou to elementy poznání, které se v nás nacházejí a priori.⁹⁷

Tímto Kant na druhé straně oponuje empiristům, kteří tvrdí, že smyslové vnímání není samo o sobě nijak rozčleněno, a proto musí být zasazeno do tzv. apriorních poznávacích forem, a to jak smyslových (prostor a čas), tak rozvažovacích (kategorie). Hranice našeho poznání jsou tedy dány jednak veškerou možnou zkušeností, ale v určitém smyslu též apriorními formami, které tvoří podmínky možnosti zkušenosti, neboť – jak bude vysvětleno níže – jsou to určité intelektuální konstrukce, které nám umožňují formovat zkušenostní vjemy. Takto zformované zkušenostní poznání se však netýká světa či věcí o sobě, nýbrž pouze světa či věcí tak se nám jeví – jevů. Proto nemůžeme nikdy poznat *věc o sobě*, nýbrž poznáváme jen *jevy*.⁹⁸ Věci o sobě tedy nelze *poznat*, protože jim neodpovídá nic ve zkušenosti a nelze je pojmově uchopit rozvažováním. Nicméně je lze díky mohutnosti rozumu alespoň *myslet*.

⁹⁵ KANT. *Kritika čistého rozumu*, B1.

⁹⁶ Tamtéž, A1-2.

⁹⁷ Tamtéž, B166.

⁹⁸ STÖRIG. *Malé dějiny filosofie*, s. 301.

K tomu, abych *poznal* nějaký předmět, je nutné, abych byl s to dokázat jeho možnost. [...] Avšak *myslet* mohu, co chci, jen když sám sobě neprotiřečím.⁹⁹

3.3. Apriorní formy

Nyní ukáži, jak Kant definuje jednotlivé apriorní formy poznání. Kant rozlišuje mezi apriorními formami čistého nazírání „prostor a čas“, čistého rozvažování „kategorie“ a čistého rozumu „ideje“.

Zprvé, *prostor* není empirický pojem, který by odvozen z vnějších zkušeností. Abychom si mohli cokoli představovat, musí zde existovat představa prostoru. Prostor je nutnou představou a priori, která je základem všech vnějších názorů. Nejsme schopni si utvořit představu, kde prostor není, ačkoliv jsem schopni si představit, že se v něm nenacházejí předměty. Prostor je tedy podmínka možnosti jevů, nikoli jejich odvozené určení.¹⁰⁰ Zadruhé, *čas* není empirický pojem, který bychom odvozovali z nějaké zkušenosti. Také je nutnou představou, ve které mají základ veškeré názory, nelze jej zrušit. A v neposlední řadě, čas není obecný pojem, ale je to čistá forma smyslového názoru.¹⁰¹ Díky apriorním formám prostoru a času jsme schopni *pasivně* přijímat počítky, resp. představy tak, jak předměty afikují naši mysl, a mít tak smyslový názor.

O *kategoriích*, které Kant nazývá „čisté rozvažovací pojmy“, hovoří jako o jistých pravidlech logického charakteru, které jsou výkonem rozvažovací schopnosti společně s představivostí. Díky kategoriím jsme schopni *aktivně* vytvářet pojmy a spojovat je s počítky, tzn. myslet předměty v pojmech.¹⁰² Nejenže podle Kanta tvoří právě smyslové názory a rozvažovací pojmy elementy veškerého našeho poznání, ale nadto jsou to elementy v procesu poznání od sebe neoddělitelné, neboť rozvažování nedokáže nic nazírat, smysly zase nedokážou myslet, proto pouze z jejich spojení vzniká poznání:

Myšlenky bez obsahu jsou prázdné, názory bez pojmů jsou slepé.¹⁰³

⁹⁹ KANT. *Kritika čistého rozumu*, B XXVI, pozn. 14.

¹⁰⁰ Tamtéž, B39.

¹⁰¹ Tamtéž, B46-B48.

¹⁰² Tamtéž, B102-B105.

¹⁰³ Tamtéž, B75.

To podle Kanta znamená, že se nelze nezávisle vztahovat k předmětům bez kategorií. Proto i Humovu teorii poznání, která je založena na percepčních, podle které jsou percepce dány subjektu bez jeho přičinění, Kant označuje za neplatnou.¹⁰⁴

Poslední složkou apriorních forem se pro Kanta stávají *pojmy čistého rozumu*. Ty podle něj slouží k pochopení jevů. Postup je následující: základem je *představa vůbec* (repraesentatio), té je podřízena *představa s vědomím* (perceptio). *Percepce*, která se týká pouze subjektu je *počítkem* (sensatio), ale objektivní percepce je *poznatkem* (cognitio). Tento poznatek je buď *názorem*, nebo *pojmem* (intuitus vel coceptus). Náзор se poté vztahuje k předmětu bezprostředně a je jednotlivý, pojem se dále vztahuje k předmětu zprostředkovaně, pomocí znaku, který může být věcem společný. Tento pojem je buď *empirický*, nebo *čistý* (notio). A tento čistý pojem, který překračuje zkušenost je *ideou* neboli rozumovým pojmem.¹⁰⁵

3.4. Kauzalita

Kauzalitu řadí Kant v rámci kategorií – čistých rozvažovacích pojmů – do 3. skupiny s názvem *Podle relace*, společně ještě s dalšími dvěma členy a to: *inherence a subsistence*, *kauzalita a závislost* (příčina a účinek) a *vzájemnost*. Podle Huma se příčina a účinek vážou společně s naší zkušeností, ze které se později opakováním stálých jevů za sebou stává zvyk. S tímto Kant nesouhlasí a snaží se Humovu verzi vyvrátit. Nicméně nepopírá, že pro naše poznání je zkušenost důležitá. Dle Kanta je zkušenost syntézou myšlení a názoru. Myšlení probíhá v čistých rozvažovacích pojmech a stává se poznáním pouze tehdy, je-li mu dán předmět, který mu může být dán pouze smyslovým názorem, tudíž musí být založený na zkušenosti. Tím se Kant domnívá, že dokázal, že čistý pojem je podmínkou veškeré zkušenosti. Dále poznamenává, že v předmětu samotném nenalezneme nic, co by odkazovalo k nějakému dalšímu předmětu.¹⁰⁶ Tedy, co se týče Kantovy odpovědi na Humovu teorii kauzality, souhlasí s Humem v tom, že zkušenost hraje určitou roli ve vztahu příčiny a účinku, nicméně příčinnou souvislost podle Kanta nelze vyvodit pouze ze zkušenosti.¹⁰⁷

Vycházejme z předpokladu, že dřívější stav označíme jako A a pozdější jako B. B tedy následuje po A, ale A nikdy nemůže následovat po B. Pořadí posloupnosti

¹⁰⁴ RÖD. *Německá klasická filosofie I*, s. 62.

¹⁰⁵ KANT. *Kritika čistého rozumu*, B376-B377.

¹⁰⁶ CORETH, SCHÖNDORF. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 195-199.

¹⁰⁷ ROHATYN. *Kant, Hume and Causality*, s. 34.

v přijímání smyslových vjemů je tedy předem dané a je na toto pořadí vázáno. Z toho vyplývá, že mezi těmito jevy existuje určité pravidlo, podle kterého musí náš smyslový vjem postupovat. Svou subjektivní syntézu přetváříme na objektivní vždy vzhledem k nějakému pravidlu, podle kterého jsou jevy určené předchozím stavem, jediné a pouze tehdy je možná i zkušenost něčeho, co se děje. Zdá se, že jsme dostali pouze empirické pravidlo, které říká, že vše co se děje, má nějakou příčinu. Ale naopak, pojem příčiny je stejný jako ostatní pojmy a priori. Můžeme ho vyjmout ze zkušenosti, protože jsme do ní tento pojem pouze vložili a tím jsme celou zkušenost vytvořili.¹⁰⁸

Nutnost existence nikdy nemůže být poznána z pojmů ale vždy jen ve spojení s tím, co je vnímáno, a podle obecných zákonů zkušenosti. Neexistuje žádná existence, která by mohla být, pod podmínkou jiných daných jevů, poznána jako nutná, než existence účinků z daných příčin podle zákonů kauzality.

Kant tímto říká, že můžeme poznat jediné nutnost existence stavů, které poznáváme z jiných stavů, které vnímáme podle empirických zákonů kauzality. Nepoznáváme tedy existence věcí samotných.¹⁰⁹

Hume se tak podle Kanta dopustil osudové chyby, když si nedovedl vysvětlit, že rozvažování musí myslet apriorní pojmy, které sice nejsou s rozvažováním spojeny, ale že rozvažování je pomocí těchto pojmů původcem zkušenosti a označil je pouze za zkušenost, kterou doprovází zvyk.¹¹⁰ Již Hume ale ve svém bádání naznačil, že pouhá pravidelná následnost dvou jevů nestačí k tomu, aby vznikla idea zákonitého sepětí mezi příčinou a účinkem. Dle Kanta lze nutnost kauzálního vztahu mezi příčinou a účinkem vysvětlit pouze tak, že kauzalita předměty předchází, a to jako intelektuální konstrukce či struktura, do níž uvádíme zkušenostní jevy.¹¹¹ Lze se domnívat, že hypotetické soudy a kategorie příčiny a účinku byly tím bodem, který Kanta přivedl k myšlence, že by bylo možné použít formy soudů tradiční logiky jako vodítko k objevení čistých rozvažovacích pojmů v rámci již zmíněné transcendentální dedukce, kterou zde však kvůli její komplikovanosti vědomě ponecháváme stranou.¹¹²

¹⁰⁸ KANT. *Kritika čistého rozumu*, B237-B241.

¹⁰⁹ Tamtéž, B279.

¹¹⁰ Tamtéž, B127.

¹¹¹ KANT. *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou*, s. 17-18.

¹¹² PATZIG. *Jak jsou možné syntetické soudy a priori?*, s. 62.

Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo analyzovat epistemologické úvahy Davida Huma v kontextu koncepcí Johna Locka a Immanuela Kanta. John Locke započal vytvoření nové teorie poznání, kterou později dotvořil právě David Hume, kterého lze považovat za radikálního pokračovatele pozdně středověkého nominalismu, a to zejména díky tomu, že redukuje zdroje každé možné zkušenosti na holé empirické *imprese*, u nichž nepředpokládá žádnou vnitřní strukturu.¹¹³ Hume odmítá *metafyziku* a po něm podobně i Kant platí v dějinách filosofie za „drtiče metafyziky“, protože upozornil na omyl, kterého se dopustila tradiční metafyzika: metafyzické konstrukce, které vytváří náš čistý rozum, nepředstavují objektivní (na předmět zkušenosti vztaženou) *realitu*, nýbrž překračují hranice možné zkušenosti a náležejí do sféry „věcí o sobě“, do sféry transcendentální *ideality*.¹¹⁴

David Hume zakládá svou teorii poznání na empirii, to znamená, že jediným jistým zdrojem poznání je podle něj pozorování a zkušenost. Stejně řešení nalezneme i u Locka, který je Humovým předchůdcem. Hume na těchto základech postavil svoji koncepci, pro kterou jsou východiskem takzvané percepce. Ty poté rozděluje na *imprese*, z nichž staví *imprese* smyslového vnímání a reflexe, a ideje, které jsou pouhými odrazy *impresí* a dělí se na jednoduché a složené, přičemž ty složené můžeme dále rozlišit na vztahy, *mody* a *substance*. Je to nový pohled oproti Lockovi, který začíná svou teorii přímo idejemi, které dělí na jednoduché ideje, ty dále rozlišuje na ideje smyslového a vnitřního vnímání, a složité ideje, které rozliší také na vztahy, *mody* a *substance*. Pro Kanta, jehož koncepce se na rozdíl od Huma nevyznačuje pouze empirickými úvahami, znamenají naopak ideje nejobecnější apriorní pojmy čistého rozumu zcela nezávislé na zkušenosti.

Hume se dále snažil nalézt způsob, jak rozvinout komplexní, z teorie poznání vycházející nauku o člověku a vytvořit tak dokonalý systém věd, jehož vzorem měla být matematická jistota a nástrojem empiricko-experimentální metody. Podobný nápad nalezneme i u Kanta, který se ptá, zda je možná metafyzika jako věda typu matematiky či přírodovědy. Dospívá k závěru, že to možné není, čímž zároveň stanovuje hranice čistého rozumu. Ovšem přiznává metafyzice charakter přirozené vlohy lidského rozumu, která nám umožňuje ptát se po zkušenost přesahujících entitách (věc o sobě a

¹¹³ BLECHA. *Fenomenologie a kultura slepé skvrny*, s. 46.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 40-41.

s ní související ideje duše, Boha, svobody), které sice nemůžeme poznat, ale můžeme je alespoň myslet. Hume jako empirik v metafyzice žádnou podobnou pozitivní hodnotu nenalézá a zcela ji odmítá, neboť empirická zkušenost neumožňuje metafyziku z definice – jako vědu o nadsmyslových jsoucnech – nijak odhalit. Nicméně se oba tito filosofové, ačkoliv každý v rámci jiné filosofické koncepce, snažili o pochopení lidského poznání a o kritický přístup k němu, čímž chtěli docílit zdokonalení věd a lidského vědění vůbec.

Podobně odmítavý je Humův názor na metafyzický pojem substance. Dle něj nic takového jako substance neexistuje proto, že ji nemůžeme nijak empiricky identifikovat, a to ani svými smysly a ani rozumem. Proto se o něčem, jako je substance, nelze bavit, ani ji myslet. Empirik Locke pojem substance také vyloučil, ale pouze jako vrozenou ideu a více o ní nepřemýšlel. Kant naopak tvrdí, že metafyzika pojem substance obsahovat musí. Zde je patrná velká podobnost mezi empirickými mysliteli Lockem a Humem a naprosto odlišné stanovisko Kanta, který se pokoušel překonat jak empirický, tak i racionalistický proud své doby a navrhnout zcela nový způsob řešení epistemologických problémů. Nicméně z Humova názoru na pojem substance, který vychází z Lockova empirismu, vyplývá skeptický závěr, totiž že nemůžeme vnímat svět takový, jaký doopravdy je, ale pouze takový, jaký se nám jeví prostřednictvím smyslové zkušenosti. Právě tato Humova skepse inspirovala Kantovy další myšlenky a doslova zažehla jiskru jeho úvah o možnosti syntetických soudů a priori, které souvisí s apriorními formami, v nichž spočívají podmínky možnosti zkušenosti jako poznání vůbec.

S tím, jak můžeme poznávat svět, se váže Humova teorie kauzality. Hume tvrdí, že rozum je schopen pouze pojmové analýzy a čistě ze zkušenosti víme, že po příčině A následuje příčina B, ale z toho nejsme schopni vyvodit žádné nutné spojení. Kauzalita není podle Huma a priori (na zkušenosti nezávislý) a nutný vztah, nýbrž jedná se o pouhý zvyk, který vychází ze zkušenosti dvou následných empirických jevů. Náš rozum totiž z častého opakování dvou po sobě následujících jevů vyvodí ideu nutného spojení, ačkoli jde ve skutečnosti pouze o zvyk. Navíc opakování těchto následných jevů vyvolává víru, že se tak bude dít i v budoucnosti, avšak taková víra je dle Huma veskrze neodůvodněná a nezdůvodnitelná. Z této teorie Hume vyvodil, že sice existují nějaké platné kauzální zákony, ale náš rozum je není schopen postihnout, a proto si tyto zákony uměle dotváříme.

Zde se Hume dopustil podle Kanta osudové chyby, která ho nedovedla ke správnému rozumovému cíli. Proto se Kant snažil nalézt příčinu ideje nutného spojení sám, kdy transcendentálním způsobem dedukuje systém apriorních rozvažovacích pojmů – kategorií, které jsou zcela nezávislé na zkušenosti a jako intelektuální formy nám pomáhají pojmově uchopit (formovat) zkušenostní jevy, které nadto nazíráme v prostoru a časové posloupnosti. Podle Kanta tedy zákony kauzality nevycházejí ze zkušenosti, ale zkušenost vychází právě z nich, respektive je jimi a priori formována. Přesto Kant předpokládá, že zkušenost je pro naše poznání důležitá, protože hranice (jistého) poznání tvoří hranice (veškeré) možné zkušenosti. A protože metafyzika tyto hranice překračuje, nemůže být vědou, jak již bylo naznačeno výše.

Domnívám se, že epistemologické úvahy novověkého filosofa Davida Huma tímto byly dostatečně rozebrány a zejména zasazeny do kontextu koncepcí myslitelů jak Johna Locka, který v Humovi probudil jeho empirickou vášeň, tak Immanuela Kanta, jehož Hume zásadním způsobem inspiroval a doslova ho prý probudil z dogmatického spánku. Bylo ukázáno, jak myšlenky jednotlivých koncepcí následovaly a z čeho jednotlivé teze vycházely. Dále bylo naznačeno, v čem se jednotliví myslitelé shodovali a v čem nikoliv. Každý z nich byl ojedinelý a bez jednoho by nevzešel druhý. Přinejmenším alespoň ne s těmito velkými myšlenkami, které zcela změnily uvažování své doby a dodnes neztratily na významu.

Resumé

This bachelor thesis addresses the problem of knowledge in conception of David Hume in context of the conceptions John Locke and Immanuel Kant. The main aim of this thesis is the depiction of the most important intellectual basis of each philosopher, description of their conception of causation and eventually a mutual comparison of their approaches. Analysis of individual theories is based on *Essay on the Human Mind* by John Locke, *An Enquiry Concerning Human Understanding* and *A Treatise of Human Nature* by David Hume and *Critique of Pure Reason* and *Prolegomena to Any Future Metaphysics That Will Be Able to Present Itself as a Science* by Immanuel Kant. The work is divided into three main chapters and the most extensive is chapter about David Hume and his conception. At the beginning of each chapter stands brief essay on the life of an individual thinker and the rest of the chapter explores the concept of knowledge. This examination is based on both the primary literature and taking into account the secondary literature.

Seznam literatury

- BLECHA, Ivan. *Fenomenologie a kultura slepé skvrny*. Praha: Triton, 2002. ISBN: 80-7254-264-8.
- CORETH, Emerich, SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století* (přel. D. Mik). Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN: 80-7182-119-5.
- DESCARTES, René. *Meditace o první filosofii. Námitky a autorovy odpovědi* (přel. P. Glombíček, T. Marvan a P. Zavadil). Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN: 80-7298-084-X.
- HUME, David. *Pojednání o lidské přirozenosti kniha 1. Rozum* (přel. H. Janoušek). Praha: Togga, 2015. ISBN: 978-80-7476-094-5.
- HUME, David. *Zkoumání lidského rozumu* (přel. V. Gaja). Praha: Svoboda, 1972. ISBN: 25-030-72.
- KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu* (přel. J. Loužil ve spolupráci s J. Chotašem a I. Chvatíkem). Praha: OIKOYMENH, 2001. ISBN: 90-7298-035-1.
- KANT, Immanuel. *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou* (přel. M. Sobotka). Praha: Svoboda, 1972. ISBN 80-205-0310-2.
- LOCKE, John. *Esej o lidském rozumu* (přel. J. Dokulil). Praha: OIKOYMENH, 2012. ISBN: 978-80-7298-304-9.
- MEYER, William. Hume versus Kant. In: *The Monist*, Vol. 16, No. 3, 1906, s. 461-468.
- NOVOTNÝ, Zdeněk. *David Hume a jeho teorie vědění*. Olomouc: Votobia, 1997. ISBN:80-7198-366-7.
- PARUSNIKOVÁ, Zuzana. David Hume a věda o člověku. In: *Teorie vědy/Theory of Science*, Vol. 33, No. 2, 2001, s. 205-231.
- PATZIG, Günther. *Jak jsou možné syntetické soudy a priori?* (Přel. J. Kuneš) Praha: Filosoia, 2003. ISBN:80-7007-173-7.
- POPPER, Karl R. *Logika vědeckého bádání* (přel. J. Fiala). Praha: OIKOYMENH, 1997. ISBN: 80-86005-45-3.

- RÖD, Wolfgang. *Německá klasická filosofie I* (přel. J. Karásek). Praha: OIKOYMENH, 2015. ISBN: 978-80-7298-200-4.
- RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II* (přel. J. Karásek). Praha: OIKOYMENH, 2004. ISBN: 80-7298-109-9.
- ROHATYN, Denis. Kant, Hume and Causality. In: *Zeitschrift für allgemeine Wissenschaftstheorie/Journal for General Philosophy of Science*, 1975. s. 34-36.
- RUSSELL, Bertrand. *Problems of Philosophy*. New York: Oxford University Press, 1997. ISBN: 978-01-9511-552-9.
- SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filozofie* (přel. J. Ogrocký). Brno: Barrister&Principal, 2005. ISBN: 80-85947-29-3.
- SOBOTKA, Milan. Předmluva: Humova skepse. In: Hume, D. *Zkoumání lidského rozumu*. Praha: Svoboda, 1972. ISBN: 25-030-72.
- SOBOTKA, Milan. Předmluva: Kantova teoretická filosofie. In: Kant I. *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou*. Praha: Svoboda, 1972. ISBN 80-205-0310-2.
- STANLEY, Philip. The scepticisms of David Hume. In: *The Journal of Philosophy*, Vol. 32, No. 16, 1935, s. 421-431.
- STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie* (přel. M. Petříček, P. Rezek a K. Šprunk). Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN: 978-80-7195-206-0.